

HARASZTI GYÖRGY

Az „igazi” Fortunatus

„Improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!”
„Quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames!” (Vergilius)

„gazdagok vagyunk, mienk a lét;
A nagy világnak minden szélei
Az úr népének ismerik hírét;
S hatalmasok vagyunk, – mienk a pénz!
A hős hírének fényt mi készítünk,
Mi nélkülünk királyok esnek el,
S rohantában megáll a győzelem.
Magunk leszünk egy utca népe, és
Utcánkba majd eljárnak mindazok,
Kik nem szenvedtek meg minket közöttök;
Nagy és kicsiny, s ott várnak ajtainknál,
Míg megnyitjuk nekik – mienk a pénz!
Hozzánk alázattal jó a nemes,
Zálogba hozva ősi fegyverét;
S ruhájáért kenyért kér a paraszt,”
(Jókai Mór)¹

A fortunatus latin szóból még avatatlan fül is könnyen kihallja *Fortuna*, a szerencse istennőjének nevét. A korai keresztény egyház több szentet is számon tart e néven, akiknek emléknapija rendre január 9., február 2., március 3. A leghíresebb a Fortunatus nevű szentek sorában Venantius Fortunatus (Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, emléknapja december 14.) az utolsó galliai latin poéta, az első keresztény költők egyike.

Szent Venantius Fortunatus² (kb. 530–kb. 605) Treviso (Észak-Itália) környékén született pogány családban. Fiatalon megtért, Aquileiában nevelkedett, Ravennában retorikát és jogot tanult, pappá szentelték. Számos hosszú utazás után Galliában a Loire völgyében telepedett le, majd a hatodik század második felének elején az új- és hitbuzgó keresztény Radegunde, I. Chlotar felesége hívá-

1 Az idézetek: *Vergilius*: Aeneis. IV. 412., III. 56–57.; *Jókai Mór*: A zsidó fiú. Dráma öt felvonásban. In: *Uő*: Drámák. (1843–1860). Sajtó alá rend. Solt Andor. Bp. 1971. (Jókai Mór összes művei. Drámák I.) 22.

2 *Kurcz Ágnes*: Venantius Fortunatus [címszó]. In: *Világirodalmi Lexikon*. XVI. U–Vidz. Főszerk. Szerdahelyi István. Bp. 1994. 547–548.

sára Poitiers-be költözött, ahol 592 körül püspökké választották. Versei 11 könyvre terjednek, melyekben a klasszikus költők nyelvezetét keresztény tárgyakkal és teológiai szellemmel párosítja. Költészetében és dalaiban gyakran foglalkozik kortársaival, a napi politikával, a köznapi élettel – a korszak kutatóinak fontos forrása. Legismertebb a személyes védszentjének tekintett (mellesleg magyarországi születésüként számon tartott) Toursi Szent Márton tiszteletére írott 2243 hexameter terjedelmű költeménye, valamint a római katolikus egyház szertartásrendjébe is bekerült *Vexilla Regis prodeunt* című himnusza.

A humanizmus és reformáció korában Magyarországon is széles körben ismert és elterjedt volt a *Fortunatus* című német népkönyv a 16. századból, amely a feltételezett spanyol összöveg nyomán a legendás Fortunatus és fiai történetét meséli el.³ A kompozíció viszonylag kései, de a történet egyes részei régebbi forrásokra mennek vissza (*Gesta Romanorum*, *Cento Novelle antiche*, *Az ezerégyéjszaka meséi*). A népkönyv első német kiadása 1509-ben (Augsburg) jelent meg. A könyv számtalan változatban került kiadásra és több nyelven (így franciául, olaszul, hollandul, angolul) vannak feldolgozásai. Magyarul verses változatban már a 16. század folyamán, prózában pedig Lőcsén 1651-ben jelent meg az alábbi címmel: *Az Fortvnatvsrol íratott igen szep nyajas beszédü könyvetske. Miképpen az ő Erszényéhez és kévánt kedves Süvegetskéjéhez jutván és több történt sok dolgairól. Melly most Németből Magyarrá fordítatott az szep Ujságokban gyönyörködőknek kedvékért.*

Tudomásunk van egy Fortunatus Matthaesus⁴ nevű, a 16. század elején élt magyar humanistáról is, aki Egerben 1528-ban halt meg. Életéből csak annyit tudunk, hogy 1520-ban Brodarichcsal Itáliába ment, s 1521-ben a padovai egyetem hallgatója volt. Megfordult Velencében is és itt 1522-ben Aldusnál bő kritikái

3 A történet szerint Fortunatus a ciprusi Famagusta szülötte, egy időben találkozott Fortunával, a szerencse istenasszonyával, aki megajándékozta őt egy soha ki nem fogyó pénzeszacskóval. Fortunatus számos országot, várost (Flandria, Franciaország, London stb.) bejárt, számos kaland hőse. Kairóban a szultán vendége volt. Annak kincsei közül csalárd módon megszerzett egy varázskalapot, amely viselőjét bármely általa kívánt helyre elszállította. Fortunatus Ciprusra visszatérve haláláig fényűző körülmények között élt. Halálos ágyán a feneketlen pénzeszacskót és a varázskalapot fiaira, Ampedora és And[e/o]losiára hagyta. A fiúk féltékenyek voltak egymásra, meggondolatlanságuk és dőreségük miatt hamarosan rossz napok virradtak rájuk. A történet tanulsága nyilvánvaló: az ész és bölcsesség fontosabb a világ (materiális) kincseinél. Az egyik német kiadáshoz készülhetett a szerencsést (fortunatus) ábrázoló 16. századi fametszet, amely baldachin alatt, széles trónszerű, támlás karosszéken ülő férfit ábrázol. A férfi pénzeszacskót tart a kezében, előtte fiai. A kép alsó részén az „Andolosia” név feltűnően hasonlít a hispániai Andalusiára, ennek alapján vélte Zolnay László – nem ismervén fel, hogy az általa apródoknak nevezett ifjak Fortunatus fiai – Szerencsés Imre képmásának (*Zolnay László: Kincses Magyarország*. Bp. 1977. 30.), de valószínűbb, hogy az utalás nem Szerencsés Imrére, ill. spanyol származására – ld. később –, hanem a történet spanyolországi eredetére vonatkozik. A történet későbbi változatai közül megemlítendő Hans Sachs (1553) és Thomas Dekker (1600) színpadi feldolgozása. Ludwig Tieck a Fortunatus-legendát *Phantasmus*, Adalbert von Chamisso *Peter Schlemil* c. művében használta fel, Ludwig Uhland is írt egy (befejezetlen) elbeszélő költeményt *Fortunatus és fiai* címen.

4 Sz. G.–V. R.: Fortunatus [címszó]. In: A Pallas Nagy Lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. VII. Fekbér–Geszt. Bp. 1894. 397.

kommentárral kiadta Seneca *Naturales Quaestiones* című alkotását. Fortunatus Matthaeus ebben a kiadásban oly sikeresen és nagy erudícióval javította ki – a rendelkezésére álló különböző kéziratok alapján – Seneca természettudományi művét, hogy a római író szövegének újabb magyarozói is gyakorta hivatkoznak rá.

Számunkra mindezeket a „szerencsés” embereket mind fontosságában, mind ismertségében meghaladja a Mohács előtti évtizedek híres-hírhedt zsidó származású kalandorának, Szeneor Sálmánnak (Salamon), alias Fortunatus Imrének alakja. Szeneor-Szerencsés a reneszánsz korában oly gyakori „királyi ragadozók” körébe tartozott, összekötő kapocs a hispániai királyi udvarok zsidó arisztokráciája és a közép-európai fejedelmek udvari zsidói között, akinek érdekességét – legalábbis a Pireneusoktól és az Alpoktól északra – zsidó származása és kitérése ellenére haláláig ápolt zsidó kapcsolatai adják; a budai gettóból induló – elfogult keresztény forrásokban megörökített – karriertörténete már szinte egy magyarországi „Jud Süß”⁵ pályafutását mintázza. Szerencsés Imrét a kortárs és későbbi történetírók⁶ szinte kizárólag negatívan ábrázolták, és epizodikus említésektől (Krúdy Gyula, Gulácsy Irén) eltekintve nem volt sokkal több szerencséje a „mi” Fortunatusunknak a Molnár Ákos előtti szépirodalmi feldolgozásokkal⁷ sem. Pedig Szerencsével kapcsolatban az elmúlt százötven év során a kutatás számos új adatot hozott a napvilágra, amelyek alapján Scheiber Sándor már 1976-ban célszerűnek látta volna egy Szerencsés Imre-monográfia elkészítését.⁸ Ennek hiányában az alábbiakban csak egy rövid vázlatban kíséreltem meg a történeti Fortunatus alakjának felvázolását. Ehhez azonban – ha csak dióhéjban

5 Története Lion Feuchtwanger híres regényének és az azt eltorzító náci propagandafilmnek „hála” közismert. *Brór Lajos* Bazini zsidók c. regénye mellett akár filológiailag is kimutatható módon Feuchtwanger műve gyakorolta a legnagyobb hatást a „leghitelesebb” szépirodalmi Fortunatus-feldolgozás, *Molnár Ákos* regényének (A hitehagyott. Bp. 1937.), Szerencsés-ábrázolására. A hatalom (pénz)- és szerelemvágy (és az ellenállhatatlan, édes, szőke *gójte!*) kísértő toposza mellett Molnárnál megjelenik a tipikusan 20. századi probléma: az önigazoló lélek kettőssége, a régi és új kötöttségek, a kiválás és beolvadás feloldhatatlan küzdelme, az elhagyottak szeretetének, megbecsülésének akár zsarolás útján való visszaszerzésére irányuló vágy.

6 Így Bonfini, Istvánffy, Pray, Katona vagy *Budai Ferenc*: Magyarország polgári históriájára való lexikon. I–III. Nagyvárad, 1804–1805.; *Ignaz Aurel Fessler*: Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen. I–X. Leipzig, 1815–1825. és *Johann Christian von Engel*: Geschichte des ungarischen Reiches. I–III. Wien, 1813. – Jósika, Jókai, Szigligeti szépirodalmi feldolgozásainak forrásai.

7 Fortunatus alakjának felfogására ld. a tanulmány mottóit. Pénz-, hatalom- és kéjvágy. Ez utóbbira – napjainkban már inkább komikusnak, mint elrémítőnek tűnő – példa *Móricz Zsigmond* korai háromfelvonásos történelmi színműve (Fortunátus, 1912.), amelynek az újabb irodalomban talán elsőként pozitívan ábrázolt címadó hőse leginkább egy reneszánsz történelmi gúnyába bújtatott Türi Dani. A Szerencsés-irodalom áttekintését és a vele foglalkozó szépirodalmi feldolgozások listáját adja *Dr. Scheiber Sándor*: Újabb okmányok Szerencsés Imréről. Új Élet 1960. febr. 1. 4. és *Uő*: A Szerencsés Imre-irodalomhoz. In: *Évkönyv 1975/76*. Szerk. Scheiber Sándor. Bp. 1976. 295–305., a szépirodalmi alkotásokra különösen: 299. és skk. A Scheiber által felsorolt műveken kívül Szerencsés alakja feltűnik még Móra Ferenc egy novellájában (Mohács előtt, avagy a király macskája), s több alkalommal is szerepel *Jókai Mór*: A magyar nemzet története regényes rajzokban c. munkájában, a II. Lajos uralkodását festő fejezetekben.

8 *Scheiber S.*: A Szerencsés Imre-irodalomhoz i. m. 295.

is – a történeti háttér, a Mohács előtti magyarországi zsidóság gazdasági-társadalmi-jogi helyzetének rajza⁹ szükséges.

A történeti Magyarországon a zsidók a 12. század utolsó évtizedeitől játszottak jelentős szerepet az ország gazdasági életében, mivel a pénzverésre, bányákra, vámokra, adók behajtására egyaránt kiterjedő bérleti rendszerben – az izmaeliták (magyarországi muszlimok) mellett – kamarabérlőként (illetve azok alvállalkozóiként) érvényesülhettek. Különösen II. András uralkodása alatt megnövekedett befolyásuk ellensúlyozására – a pápaság nyomására – az 1222. évi Aranybulla 24. cikkelye (az izmaelitákkal együtt) eltiltotta őket a közhivatalok viselésétől, s a továbbiakban azt sem teszi lehetővé, hogy a zsidók és izmaeliták kamaraispánok, pénzverők, sőtisztek és vámszedők lehessenek. II. András 1233-ban a beregi erdőben arra is esküt tett, hogy a zsidókat és izmaelitákat megkülönböztető jelek viselésére kötelezi. Mivel azonban az uralkodó(k)nak szüksége volt a zsidók pénzügyi szakértelmére, ezeknek tilalmaknak és fogadalmaknak a betartására még jó ideig nem került sor. A betelepülő zsidók szolgálataira igényt tartó (és szakértelmükre rászoruló) központi hatalom még az olyan gyengekezűnek tartott uralkodók, mint II. András vagy Kun László esetében is lehetővé tette, hogy a magyar királyok e kérdésben is sikeresen dacolhassanak a pápai főhatalommal. Másfelől viszont az ország viszonylagos fejletlensége, amely – a mérleg pozitív oldalán – máshol már nem létező lehetőségeket nyújtott a Nyugat-Európából fokozatosan kiszoruló zsidók itteni betelepülésére, ad magyarázatot arra, hogy a virágzó középkor századaiban a magyarországi zsidók lélekszáma mind abszolút, mind relatív méreteit tekintve igen alacsony maradt. A nyugat-európai jogszokások térhódítását jelezte IV. Bélának – a szomszédos országok hasonló rendelkezéseit követő – 1251. évi 31 szakaszból álló országos privilégiuma, „a magyarországi zsidóság aranybullája”, amelyet a középkori magyar királyság fennállása alatt az egymást követő uralkodók ismételten megerősítettek.

Ez a kiváltságlevél közvetlen királyi védelem alá helyezte, a kamara szolgáltnak nyilvánította az országban élő zsidókat, akik a kincstárnak adóznak, az pedig biztosította jogvédelmüket; a zsidók személye, illetve vagyona elleni támadást a királyi hatalom megsértésének deklarálta. A kiváltságlevél értelmében a feudális társadalom „perem”-én elhelyezkedő, a hűbéri struktúrába nem tagoló-dó, de mégis sajátos kvázi rendi alcsoportként funkcionáló zsidóság anyagi ellenszolgáltatás fejében jogot nyert arra, hogy keresztény ügyfelekkel folytatott perekben az uralkodó által kinevezett zsidóbíró ítélkezze (főbenjáró ügyekben a király), míg vallási kérdésekben saját bíróságuk, a *bét din* meghallgatása után szülessen döntés. A kiváltságlevél intézkedett személyes szabadságukról, letelepedési és költözködési jogukról, vallásuk háborítatlan gyakorlásáról, az erőszakos térítés elleni védelemről. Szabályozta a zsidók anyagi, büntető- és magánjogát, a rájuk vonatkozó bírói hatáskört és illetékességet. A privilégium kibocsátását követő néhány évtized után, a vegyesházi királyok idején a koráb-

9 Vö. *Haraszi György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig.* (Sajtó alatt.)

ban inkább fiktív kamaraszolgai jogviszony fokozatosan a német birodalomban ténylegesen létező, a zsidókra nézvést kedvezőtlenebb formát (*Kammerknechtschaft*) öltött. Az Európa-szerte ismeretes „királyi szerződések” alapján a zsidókat az uralkodó szolgálóinak tekintették, közvetlenül neki fizettek adót, aminek fejében maga a király látta el védelmüket, jelentős autonómiát biztosítva számukra. Az uralkodó szabott jogaiknak határt, kegye bármikor felfüggeszthető volt, a zsidók vagyonával a kincstár rendelkezett. Ez a viszony mindazonáltal eleinte mindkét fél számára előnyös volt: a zsidók védelmet és kiváltságokat kaptak, a király pedig a különféle adókkal és illetékekkel biztos jövedelemforrássá tett szert. A zsidók tényleges helyzete a királyi hatalom, az arisztokrácia és (a 15. századtól) némiképp a városi elit közötti erőviszonyok függvénye volt annak megfelelően, hogy a központi hatalom éppen milyen erős volt, illetve a mindenkori királyok – engedve az egyes társadalmi erők nyomásának – mennyire pártolták az országban élő zsidóságot. Az uralkodó hosszú ideig biztos számíthatott a zsidók lojalitására, mivel ők sokáig semmilyen más helyi hatalmi fórumra nem támaszkodhattak. Valóban a királyok és a zsidók közötti kapcsolat egészen a vegyesházi uralkodók koráig rendkívül szoros volt, elsőként Zsigmond király ruházta fel 1388-ban a Kanizsaiakat Kismartonban, illetve 1393-ban Garai Miklós macsói bánt és testvérét Kőszegen a „zsidótartás” jogával (*ius tenere iudeos*), megengedvén nekik, hogy birtokaikon a zsidókat letelepíthessék, és fölöttük, a korábban a királynak járó adót is beleértve, szabadon rendelkezzenek.

Szent István országában szervezett zsidóüldözésre, kiutasításra – az erőszakos térítési kísérleteiről más területeken is ismert Nagy Lajos 1350–1360-as évekbeli átmeneti intézkedéseit nem tekintve – Európa nagy részével ellentétben nem került sor. A zsidóknak (a kamaraszolgaságból következő) közvetítő szerepe az uralkodó és a szélesebb társadalom között, a növekvő egyházi befolyás és nem utolsósorban a zömében német eredetű polgárság erősödő gazdasági konkurenciája következtében csökkent. A túlnyomórészt a Dunától nyugatra, északnyugatra települt, városlakó zsidóság – a nyugat-európai fejlődés menetét követve – a Kárpát-medencében is fokozatosan kiszorult a földművelésből, kereskedelemből, állami pénzügyletekből, bezárultak előtte a céhek kapui, s így eltűnt a környezete számára végzett kézműipartól. Különösen a 14–15. században gyorsult fel ez a folyamat. A sokféleképp korlátozott kereskedelem mellett a zsidók számára az egyetlen szabad megélhetési forrást a pénzügyletek, s a királyi udvaroknak, városoknak, nagyuraknak nyújtott pénzkölcsönök jelentették a legfőbb lehetőséget, hogy tartózkodási, letelepedési engedélyt szerezzenek maguknak. Az uzsoraügyletekre korlátozott zsidóság elkülönültsége-elkülönítettsége a 14. század végére csaknem teljessé vált. Ruházatukon megkülönböztető jelet (sárga folt, vörös köpeny, hegyes kalap) viseltek, keresztényekkel folytatott pereikben speciális zsidó eskü letételére kötelezték őket. Egyes városokban, így Pozsonyban, Sopronban vagy Nagyszombatban német szokás szerint úgynevezett zsidókönyvet vezettek a kölcsönügyletek nyilvántartására. A zsidók fokozatos elszigetelődését lakóhelyük elkülönülése is jelezte. Az általuk csoportosan lakott városokban – így Budán, Pesten, Sopronban, Pozsonyban, Nagyszombat-

ban – jól elhatárolt zsidó utcák jöttek létre, amelyek gyakran kereskedelmük kizárólagos színhelyéül szolgáltak.

A zsidók ügyeinek intézésével – legfőbb szinten – Nagy Lajos 1365-ben az országos zsidóbíró (*iudex Judaeorum totius Regni*) bízta meg; e tisztséget eleinte az országbíró, illetve tárnokmester, utóbb a nádor töltötte be. Az országos zsidóbíró a keresztények és zsidók közötti ügyekben ítélezett, a magyarországi zsidó közösségek saját belső konfliktusait illetően – mint ez a középkorban Európa-szerte szokásban volt – bíraskodási és igazgatási autonómiával rendelkeztek. Hatóságuk a község rabbiját vagy rabbijait és más tanult vezetőit magába foglaló, mindig a legalább háromtagú rabbinikus bíróság (*bét din*) volt, ennek tagjait zsidómestereknek nevezték. A zsidóbíró intézmény felállításával tartós jogi státust jelöltek ki a zsidóság számára, ily módon őket a királyság igazgatási szervezetébe a korábbinál jobban betagolva.

Az 1526-ot megelőző időszakból (persze nem egy időben!) összesen 36 olyan túlnyomórészt nyugat- és északnyugat-magyarországi helységről tudunk – a legfontosabbak és legnépesebbek: Buda, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kőszeg, Esztergom, Fehérvár, Tata, Kismarton – ahol hosszabb-rövidebb ideig szervezett közösség állt fenn, vagy a zsidók tartósabban megtelepedtek. Az Árpád-ház kihalása táján ezernél nem sokkal lehetek többen, a Mohács előtti évtizedekben számuk 2500–4000 fő körül volt, kevesebb, mint az össznépeség egy ezreléke, de városlakók lévén a központokban arányszámukat erősen meghaladóan koncentrálnak. A 14–15. századtól a mintegy 8000 lakost számláló Buda, ahol mintegy félezer zsidó élt, volt gyakorlatilag az egész magyarországi zsidóság központja – és az udvarnál képviselője.

Az askenázi zsidók mellett kisebb számban franciaországi és szefárd („spanyol”) zsidók is megtelepedtek Magyarországon. A 15. század derekától – jelezvén, hogy Magyarország e téren is „fölszárkózott” a Nyugathoz – a vallásilag és gazdaságilag motivált ellenszenv nyomán megszorodnak a korábban csak ritkán előforduló zsidóellenes megmozdulások. A Mátyás király halálát követő zavaros időszakban a városi polgárság több helyen is (Pozsony, Buda stb.) erőszakosan lépett fel a falaik között élő zsidók ellen, zsidóellenes támadásokra, zsidóhajszákra (*Auflauf*) került sor. Sopronban és Nagyszombatban például a polgárok az adósok börtönébe vetették zsidó hitelezőiket, Tata városából pedig elűzték őket (1490). Nagyszombatban (1494) – Magyarországon először – számos áldozatot követelő vérvádperre is sor került. A városi polgárság már nem elégedett meg az árukereskedelem terén számára komoly konkurenciát jelentő zsidóság kereskedelmi tevékenységét korlátozó elég gyér szabályokkal és saját kiváltságainak érvényesítésével, hanem igyekezett a zsidókat a városok falai közül végleg eltávolítani.

Valamikor az 1470-es években Mátyás király (1458–1490) a keresztény főurak által betöltött országos zsidóbíró intézmény helyébe létrehozta az országos zsidóprefektus tisztséget (*Judaeorum prefectus universalium*).¹⁰ A tisztségre való

10 A király célja feltehetőleg az adószedés biztonságának megteremtése volt. Praktikusnak tűnt, hogy a Budán kívül is a – Mátyás korában tíz–tizenöt helységben – fennálló zsidó községek adó-

kinevezés jogát a király gyakorolta. A prefektusi tisztséget a budai zsidók vezetőjére (*supremus*) ruházta, aki a két pozíció gyakorlati egyesítésével kivételezett helyzetbe került. A zsidóprefektúrát egészen Buda törökök általi elfoglalásáig a valószínűleg nürnbergi¹¹ eredetű budai Mendel (Mendl/Mandl)-család tagjai töltötték be, sorban egymás után Mendel Júda (1480 körül), Jákob (1495 körül), Jákob Júda (1500 körül), Jakob filius Jacobi (1515 körül), Izrael (1525 körül), Izsák (1530 körül). Sem a nevek, sem a dátumok, sem a rokoni kapcsolatok nem egészen egyértelműek.

Feltűnő, hogy ugyanezekben az évtizedekben több (külföldi származású) kitért zsidó is jelentős szerephez jutott a magyarországi közéletben. Fényes karriert futottak be, s utódaik magas állami és egyházi méltóságokra emelkedtek. Magyarországi megtelepedésüket, illetve kitérésüket Kohn Sámuel azzal indokolja, hogy „ez idő tájt olaszokon és németeken kívül gazdag zsidók is jöttek az országba, kiket főképp a dúsan jövedelmező, de még kellően ki nem aknázott bányák híre csalt ide. Mátyás a zsidókkal való érintkezést a lehető legszűkebb korlátok közé akarta szorítani, s az ingatlanok zsidó kézre jutását ’nyilvános botránynak’ tekintette, hivatalos vagy bárminemű tisztséget nem ruházott rájuk, sőt ügyeikben a zsidóprefektúra létesítésével elhatárolást is tett. De nyilván azt sem engedte meg, hogy az állam és a korona birtokait és javadalmait tulajdonul megszerezzék, vagy csak ki is béreljék. A zsidó pénzes emberek s vállalkozók tehát, ha csak hitükből ki nem tértek, ki voltak zárva a versenyből. Ehhez járultak egyrészt talán a zaklatások, melyeket az előkelő és vagyonos zsidók a féltékeny országnagyoktól szenvedtek el, másrészt valószínűleg ama kedvezmények is, amelyekkel a kereszténységre áttért zsidókat jutalmazták.”¹² Ellentétben a kései

---

jáért egy személy feleljen egyetemlegesen. (Budán a zsidók adója a város egész adójának felét tette ki. Más városokban is hasonló lehetett a helyzet.) Ismeretes, hogy Mátyás uralkodásának első éveiben a zsidók taksája és a rézbányák jövedelme mintegy 30 000 ezer aranyforintot tett ki, a király összes évi bevételeinek egy tizedét. Későbbi adattal ugyan nem rendelkezünk, de ismerve Mátyás sikeres adópolitikáját amellyel bevételeit legalább megduplázta, jó okkal feltételezhetjük, hogy a zsidók adója, amiképp a rézbányák jövedelme is, tovább növekedett. Szerencsés pályafutását ismerve legalábbis tanulságos, hogy a zsidóktól származó jövedelem és a rézbányák bevételi haszna már Mátyás alatt egy kalapban volt.

- 11 Vö. *Scheiber Sándor*: Egy budai Mendel Nürnbergben. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. XIX. Szerk. Tarjányi Sándor. Bp. 1972. (Budapest Várostörténeti Monográfiái XXVIII.) 79–86.
- 12 „Magának Mátyásnak a keresztapja is: Thuz János [...] kitért zsidó volt. Mint Csáktornya, Kapronca, Szent-György, Krapina és Strigó birtokosa, és mint horvátországi bán, az ország leg-hatalmasabb és leggazdagabb főnemesi közé tartozott. Oszvald nevű testvére pedig zágrábi püspök volt. Mátyás előtt egy ideig nagy tekintélyben állt, de végre, mivel a törökök becsapásait bosszualatlanul tűrte, kegyvesztett lón. Midőn Mátyás 1480-ban több garázda országnagyt – köztük Thuzt is – Zágrábba idézett ítélőszéke elé, Thuz János hatvanezer arannyal Velencébe menekült, hol a patriciusok közé felvétetvén, boldogul és békében töltötte napjait (Bonfini).” „Mátyás idejében tehát Horvátország bánja (Thuz János), az ország fővámfelügyelője és Túróc főispánja (Hampo vagy Ernust János), a zágrábi érsek (Thuz Oszvald), a pécsi érsek (Ernust Zsigmond), valamint Csáktornya ura (ifj. Ernust János) mindnyájan kikeresztelkedett zsidók.” – *Dr. Kohn Sámuel*: A zsidók története Magyarországon. A legrégibb időktől a mohácsi vészig. Bp. 1884. 228–230.

Árpád-kor viszonylagos vallási türelmével, amely a 13. században összesen hat zsidó vallású pénzügyi főtisztviselő, „kamaragróf” tevékenységét tolerálta, a zsidók számára a reneszánsz korában és még nagyon hosszú ideig a keresztvíz szolgált belépőül a társadalmi karrierhez, az uralkodó osztályban való érvényesüléshez. A zsidónak megmaradt Mendel-dinasztia kivételnek számított.

A prefektusi méltóság ismertetésénél említettük már, hogy a nagy karriert befutó Mendel-család¹³ tagjai mintegy hat évtizeden keresztül a budai – és országos – zsidóság vezetői voltak. Mátyás rendelkezése nyomán a zsidókra kivetett adókat a prefektus osztotta fel a községek között. A behajtáshoz hatósági segédletet is igényelhetett. Mint előljáró irányította a község alkalmazottait, a vétkes zsidókat a saját palotájában kialakított tömlöcbe is vethette. A prefektus gondoskodott a zsidóprivilegium általános tiszteletben tartatásáról, közvetítő volt a városok és zsidók vitáiban, a király elé terjesztette a zsidók panaszait, s vezette hódoló küldöttségüket.¹⁴ A prefektusok felléptek a kikeresztelkedett zsidók el-

13 Scheiber Sándor szerint (A Szerencsés Imre-irodalomhoz i. m. 298.) talán a Hallerok hívhatták be a Mendeleket Nürnbergből, talán (Kubinyi András feltevése) Mátyás király kincstárnoka Ernst (Hampo) János egyengette útjukat Budára – korábbi üzleti kapcsolataik alapján. A zsidónak született *Hampo* vagy másképpen *Ernst János* maga is külföldi, bécsi származású, aki valószínűleg azért keresztelkedett meg, hogy a rézbányákat kibérelhesse. Budai polgár, udvari szállító kereskedő, királyi kincstárnok, aki Mátyásnak a határok erősítésére 6000 aranyforintot kölcsönzött. Elképzelhető, hogy a zsidóprefektúra létesítését is ő tanácsolta a királynak. Ernst-hoz hasonlóan a zsidó Mendelek is pénzemberek, bankárok voltak. Pénzt kölcsönöztek a keresztény polgároknak és az ország főurainak, a városoknak és a királyi udvarnak. Ulászló az egyik Mendelnél eladósodott. II. Lajos (1516–1526) Izrael Mendelnél még az ezüst edényeit is zálogba tette. Ennek köszönhette a király melletti szolgálatot. A zsidónak megmaradt, rangért, hatalomért, befolyásért, pénzért minden generációban újra megküzdő Mendelek mellett tanulságos az újkeresztény Ernst-família karrierjét tovább követni. Mátyás többek között Ernst Jánosnak adományozta a Zala megyei Csáktornyát, amely után előnevét vette. 1464-ben megbízta a rézbányák igazgatásával, majd 1467-ben fővámfelügyelőnek nevezte ki, és megparancsolta a királyi városoknak, hogy őt és alárendelt közegeit mindenben támogassák. 1470-ben szolgálatai jutalmául a Sklabinya uradalommal ajándékozta meg a király, később pedig legnagyobb elismerése mellett kinevezte Túróc főispánjának. Kincstárnok, majd 1474–1475-ben ezek megtartása mellett még Szlavónia bánja, Zala, Zólyom és Kőrös főispánja volt, és 1476-ban halt meg, miután Mátyás kegye elfordult tőle, és röviddel halála előtt elkoboztatta hatalmas vagyonát, amit az egykorúak állítása szerint nem igaz úton szerzett. Fiai, *Zsigmond* és *János* ugyancsak báni méltóságba kerültek. *Zsigmond* (1475–1505) pécsi püspök és Ulászló kedvence volt. 1494–1505-ig a pécsi püspökség mellett Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bánja volt és birtokába tartozott Csáktornya. 1505-ben halt meg s végrendeletében Sabác és Belgrád védelmére 10 000 tallért adományozott. Kortársai szerint bölcs és jámbor férfiú volt. Testvére, János, királyi főlovász-mester s püspök-testvérével együtt volt bán, 1494-ben pedig a királytól Munkács uradalmát kapta. 1519 körül halt meg. Feleségétől, Bánffy Miklós özvegyétől két fia született. Hampo unokái Mohácsnál elestek s velük kihalt az Ernst-család.

14 Egy ilyen jelenetet örökít meg Vízkelety Béla (1825–1864) 1864-ben készült, Mátyás és Beatrix menyegzői bevonulása Budára 1476-ban c. litográfiáján. (Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Történelmi Képcsarnok 1628. sz., 38,5 × 56 cm.) A kép bal oldalán „a zsidók zászlóval, Tóra-tekerccsel és a tízparancsolat kettős kőtáblájával várják a királyi párt. (A Tóra a kettős tekerccs helyett csak egy tekerccsen. A tízparancsolat számai a keresztény ábrázolásokban megszokott el-

len is, ha ezek meg akarták károsítani a zsidó községet. A zsidóság egészét érintő ügyekben kikérték a községek véleményét. A prefektusoknak – érthetően – komoly befolyásuk volt országos ügyekben is. Rangbeli kiváltsággal a mindenkorai prefektus és családja mentességet kapott még külföldön is, a zsidókra kötelező megkülönböztető öltözék viselése alól. (Ezt a kedvezményt – a megkülönböztető jelek alóli felmentést – utóbb Mátyás és a Jagellók előbb a budai, majd 1520-ban a magyarországi zsidóság egyetemére is kiterjesztették.) A prefektust megillető jogok közé tartozott a budai rabbi kinevezésének joga. Ulászló a prefektust felruházta az országos főrabbi kinevezésének jogával is, ami feltehetőleg a budai rabbi jogkörének kiterjesztése volt.¹⁵

Az újkeresztény Thúzok és Ernustok és a zsidónak megmaradt Mendelek koszorújában bontakozik ki a Mohács előtti évtizedekben a leghíresebb zsidó karrier, Szerencsésé. Születési helyét és annak pontos idejét nem ismerjük. A források szórt adatai alapján 1460 körül született. Az egykorú héber kútforrások tanúsága szerint zsidó neve Szeneor (Snéor/Snéur – a latin senior, ’idősebb’ korrumpált alakja¹⁶), mellékeve Zálmán, keresztény szájon Salamon¹⁷ volt. Feltehetőleg üzletember apját Efrájimnak¹⁸ hívták, így Fortunatus eredeti zsidó neve Slómó ben Efrájim Szeneor lehetett. Jó héber nevelést kapott, mivel bizalmas feljegyzéseit még élete végén is héber kurzív írással rögzítette.¹⁹ A londoni *Jew’s College* könyvtárában (20-as leltári szám) őrzik Nisszim ben Reubén Gerondi (1310?–1375?) Genesis-kommentárjának egy kéziratát. Az egykori címlap maradványán héber kvadrát betűkkel: Slómó Snéur. Mellette egy szám: 14. Az 1a. lapon fent az autográf possessori bejegyzés: „Ez a könyv az enyém, és a

---

rendezés szerint a bal oldali táblán kezdődnek.) Mindannyiuk fején csíkos imaköpeny vagy imakendő (*tallit*). Csoportjukat Mendel Jákob [helyesen Júda – H. Gy.] prefektus vezeti (lovon, imakendőben, kezében hosszú, egyenes kard). A témát nyilván Bonfini adta, a feldolgozás jelzi, hogy a zsidóság a 19. század közepén erőteljesen kereste a lehetőségeket a magyar történelmi hagyományokhoz való kapcsolódásra. A jelenet helyszíne valahol a mai Tabánban lehet.” – *Frojmovics Kinga–Komoróczy Géza–Pusztai Viktória–Strbik Andrea: A zsidó Budapest. Emlékek, szertartások, történelem. I–II. Bp. 1995. (A város arcai. Hungaria Judaica 7.), II. 725.*

15 I. m. I. 19–24.

16 Más nézet szerint rendszeren a héber Mózes névnek idegen, spanyol eredetű kísérője. *Büchler Sándor: Szerencsés Imre származása. In: Emlékkönyv Dr. Mahler Ede [...] nyolcvanadik születésnapjára. Szerk. Dr. Somogyi József–Dr. Löwinger Sámuel. Bp. 1937. 408.*

17 Vö. *Hans Dernschwam: Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló. Közreadja: Tardy Lajos. Bp. 1984. (Bibliotheca Historica) 119. és skk.*

18 A szefárd névadási szokások szerint még élhetett unokája születése idején, neve mindenesetre közsímet volt Budán, akár, mert egy ideig ő is ott élt, akár, mert a budai gyülekezet több tagja is spanyol származású volt – persze ne feledkezzünk meg a legegyszerűbb megoldásról: nevét a családi emlékezet őrizte. Szeneor apja nevét mint genealógiai támaszték igazolja, hogy Szeneornak két fiáról tudunk: az egyik Ávráhámmal volt, a másik Efrájim, aki bizonyos apai nagyapja nevét örökölte. A másik fiú ugyanazt a nevet viselte, mint a kor leghíresebb Szeneorja, Fortunatus feltételezett (nagy)bátyja, a segoviai lakos don Abraham Szeneor!

19 *Frojmovics K.–Komoróczy G.–Pusztai V.–Strbik A.: i. m. I. 34.*

nevem Slómó Snéur”. A hátsó lap maradványán meg – egyszer négyzetes, másszor kurzív – írással: „Aki tanulta a Tórát és a Tóra lett vagyona.”²⁰

Fortunatus korábban askenázi zsidónak vélték, Lengyel- vagy Németország szülöttének (ez a hagyomány tűnik fel újra Salo W. Baron monumentális művében,²¹ aki szerint Fortunatus lengyelországi zsidó volt, és eredetileg Slómó Glücknek hívták), de Büchler Sándor alapvető tanulmánya²² óta általánosan úgy tartják, hogy hispániai származású, a jeles Szeneor család sarja. A zsidók kiűzése előtti években a spanyolországi zsidók vezetőjének tisztjét betöltő Ávráhám Szeneor testvére, vagy inkább unokaöccse lehetett. Rokonságával ellentétben nem tért ki 1492-ben, s Portugálián és/vagy Itálián, talán Nápolyon keresztül – eltávozott Spanyolországból, hogy évek múlva, valamikor a 16. század elején, mint Szerencsés Imre tűnjön fel Magyarországon. Kubinyi András – aki egy egész spanyol-zsidó kolónia több évtizedes budai létét kimutatta a 15. század végétől²³ – feltételezése szerint egy már korábban Budára települt rokona/üzletfele kapcsolatai révén kerülhetett Budára.

Slómó Szeneor – akinek gazdagsága feltehetően nem Magyarországon kezdődött, hanem a Pireneusi-félszigetről hozhatta magával a Szeneor családi vagyron egy részét – a 16. század első évtizedétől a királyi udvar meghitt embereként szerepelt, Magyarországon jogot kapott kereskedelmi ügyek folytatására. A Zsidó utcában (a mai Táncsics Mihály utca alsó, nyugatra futó végénél) telepedett meg, megnősült, gyermekei születtek (két felnőtt fiáról tudunk). A magyarul/németül jól hangzó Etel(e)Etil/Eitel (Attila?)²⁴ nevet talán maga vette fel, bizonyára tágabb környezete tetszését keresve. Ha még nem tudott, nyilván jól megtanult németül, és ami nagyobb teljesítmény, feltehetőleg magyarul is, „nagy ember lett a keresztények között, közel került a királyhoz”.

20 Ez az értékes kézirat nemcsak Fortunatus vagyoni helyzetét jelzi, de zsidótudományának szintjét is. Mint Scheiber megállapítja: „A kézirat tehát Szerencsés Imre könyvtárából való, mégpedig a 14. számú darab. A spanyol szerző és a bejegyzés duktusa is vall most spanyol származásáról. Menekülésekor odahagyta könyveit, amelyekből eddig egyedül ez került meg. Élete további folytatásából kiderül, hogy nem csupán a »Tóra lett vagyona«. Scheiber S.: A Szerencsés Imre-irodalomhoz i. m. 298–299.

21 Vö. *Salo W. Baron: A Social and Religious History of the Jews. X. On the Empire's Periphery.* New York–London, 1965. 29. és skk.

22 *Büchler S.:* i. m. 406–414.

23 *Kubinyi András: Bevezetés. Spanyol zsidók a középkori Budán.* In: *Magyar–Zsidó Oklevéltár.* XII. 1414–1748. Szerk., kiad. Scheiber Sándor. Bp. 1969. 19–26., különösen: 24. és skk.

24 A névről hosszú ideje folyik eldöntetlen vita, ld. *Dr. Kohn S.:* i. m. 389. és skk. és legutóbb *Daniel Goldschmidt: Mázhor Románijá u-minhágo.* Szefiot 8(1964) 205–236. A Méir Katzenellenbogen által említett Etel/Etel a héber alapján megfejtethetlen. Az Etele név kedvesen cseng fülünknek, de ez a név a középkorban – mint Engel Pál a Máhárám Pádúa responsumához írott megjegyzésében írja – nem volt használatos: *Shlomo J. Spitzer–Komoróczy Géza: Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig.* Bp. 2003. (Hungaria Judaica 16.) 304.: 19. jegyzet. (EP) monogrammal.

Családos ember létére viszonyt kezdett egy keresztény nővel, s amikor ez tudódott, hogy elkerülje a szigorú büntetést,²⁵ de talán a további érvényesülése érdekében is, valamikor 1505 és 1510 között a már ekkor is tekintélyes ember ki-keresztelkedett. (Sokan feltételezik, hogy titokban továbbra is a judaizmus követője maradt. Mint látni fogjuk, több alkalommal is segítséget nyújtott korábbi hitsorsosainak.) A szertartást az ugyancsak üstökösszerű pályát befutó, varga fiából egymás után váci s egri püspökké, (majd utóbb esztergomi érsekké, kincstárnokká és kancellárrá) emelkedett Szalkai László végezte, a keresztapa pedig nem kisebb ember volt, mint maga Perényi Imre nádor (1504–1519), Szeneor új keresztnevét is őutána kapta. A Fortunatus (Szerencsés – Zerenshes, Zerenchees) nevet is – latinul és magyarul – a nádor adta neki családi névül, a kikeresztelkedés alkalmából, vagyonára és sikeres üzleteire, netán új fényes helyzetére utalva vele, vagy talán azért, mert az igaz(i) vallás tagja lett.²⁶ Zsidó felesége és gyermekei a gettóban maradtak, ő pedig újból megnősült, alighanem éppen korábbi szeretőjét vette el, egy Budára települt, az udvarnál is ismert kolozsvári német patrícius nőt, Held (Holdin) Annát, aki kora alapján inkább a lánya lehetett volna, de ez a férfiakat már akkor sem igen zavarta. Szerencsés („Imrich Jud”) elhagyta a Zsidó utcát (Juden Gasse), átköltözött a királyi palota közelében álló előkelő városrészbe, a Szent György tér környékére.²⁷

Szerencsés a mohácsi csatát megelőző mintegy másfél évtizedben a királyi udvarhoz közel álló, vagyona révén igen befolyásos személyiség volt, aki kölcsöneivel és a kamara ügyeiben tanúsított jártasságával nagy tekintélyt szerzett Ulászló, majd II. Lajos és Mária előtt.²⁸ A felső-magyarországi bányák és a budai

25 Az akkori jogfelfogás a zsidó és keresztény közti nemi érintkezést főbenjáró bűnnek tekintette: kemény szigorral (megcsonkítás), gyakran halállal büntette, és a halálbüntetést, különösen a zsidókon, ritka kegyetlenséggel hajtották végre.

26 Az is lehetséges, hogy a Szerencsés név bibliai név magyarosítása, a Selig vagy az ezzel egy gyökerű Seligmann, Seligkind magyar fordítása. A középkori zsidóságban gyakori, hogy a Salamon (Zálmán) bibliai névhez Selig összetételű szavak járulnak. „Nincs ennél fogva kizárva, hogy Szerencsést is [az askenázi világban] Selignek hívták, mely magyarul szerencsést jelent. [...] Pozsony vármegye 1762-i jegyzőkönyvében említés történik egy Salamon nevű zsidóról, ki hitehagyása után a Szerencsés Ferenc nevet kapta. Úgy látszik, hogy a »Szerencsés« szó ez esetben is a Salamont kísérő német Selig magyarosítása.” *Dr. Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig.* Bp. 1901. (Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat kiadványai XIV.) 65–66.

27 Keresztény feleségétől még egy, a források szerint György nevű fia született, akit néhány évtizeddel később megöltek Boroszlóban. *Dr. Kohn S.: i. m. 272.*

28 „Szerencsés Imre nem volt köznapi jelenség, [...] egyénisége nagy értelmi erővel, feltűnő szakudással és azokkal a képességekkel rendelkezett, melyek bonyolult helyzetben koncepciókat vetnek fel, és azokat kíméletlenül keresztülhajítják. Magyarország válságos állapotában emelték alkincstartóvá, ami amelletl szól, hogy erre rátermettnek tartották éleseszúsége folytán. Budán ez időben a zsidó kereskedéssel, közvetítéssel, zálog- és pénzüzlettel foglalkozott. Zsigmond herceg budai számadásaiban szintén előfordul a zsidó kereskedő, kitől a hercegnek vásároltak. [...] II. Lajos és neje Mária budai kereskedőknél és zsidóknál vett hitelbe árukat az udvar és háztartása részére. [...] Bakócz Tamás Magyarország primásának elhunytá után a hagyatékában maradt drágaságok közül sokat zsidók közvetítésével szereztek meg maguknak urak. [...] II. Lajos állandó pénzzavarában ezüstjét zsidóknál zálogosította el. [...] Banküzleteket bonyolított le,

vám bérlője, királyi tanácsos lett, majd Szalkai László kancellár kegyenceként, de föltétlen híveként, tanácsadójaként és eszközöként is, 1520 táján alkincstárnok. Fényes, de csak önérdeket hajhászó gonosz társaságba került, ahol tevékeny részt vett a hatalom- és kincsvágyó pártok cselszövényeiben. Szent György téri palotájában, ahová Brandeburgi György, a király közeli rokona és volt gyámja is bejáratos volt, pazar lakomák, nagy szolgasereg, sok drágaság és borkészlet hirdette roppant gazdagságát. Nagyúri életmódja, magas államhivatala s az országnagyokkal folytatott belső viszonya nem gátolták azonban Szerencsést abban, hogy – mint egy olasz kortárs (Sanudo) megjegyezte – egyszersmind továbbra is kereskedő ne legyen, és nagyobb kereskedelmi vállalatok által vagyónát ne gyarapítsa.

Alkincstárnoki kinevezése után Szerencsést hamarosan támadások érték. A többi országnagyhoz hasonlóan nyilvánvalóan sokat ártott az ország különben is bomlott pénzügyeinek. Az őt bűnbaknak megtevő, ismétlődő korabeli vádakodásokból annyi biztosan igaz, hogy Szerencsés súlyos mulasztásokat, ha nem is menthetetlen hűtlenségeket követett el a rábízott hivatalban. Az állam pénze nemcsak az ő zsebébe vándorolt, számosan voltak, a legelőkelőbb főurak, akik az ország jövedelmét együtt pusztították.²⁹ Szerencsés igazi bűne a mindenkori parvenükre jellemző túlhajtott azonosulási törekvés, a „befogadó” környezet rosszul elsajátított szokásainak túllihegésére irányuló vágy volt. A királyság bizonytalan, kusza anyagi helyzetében talán rosszul ítélte meg bizonyos dolgokat, talán rossz döntésekhez is adott tanácsot, de ellenfelei, és az ő vádjait visszhangzó, olykor zsidóellenes érzelmű régebbi történetírók sok mindennel alaptalanul vádolták.³⁰ A kortársak őt hibáztatták azért is, mert a török elleni hadjáratához a kincstárnak nem volt elegendő pénze, s mert Nándorfehérvár 1521. évi

---

magyar főurakat kölcsönökkel segített a prefektura-hivatalt betöltő Mendel-család.” Hogy mégis Szerencsést választották az ország megromlott pénzügyeinek intézésére, rendbetételére „arra vall, hogy financiákban jártasságát, leleményességét többre becsülték, mint az előkelő Mendelékét”. *Büchler S.*: Szerencsés Imre származása i. m. 407. A nem zsidó források számos adatot tartalmaznak Szerencsés Imre nyilvános szerepléséről, ezek java része megtalálható: Magyar–Zsidó Oklevéltár. (= MZsO) I–XVIII. Szerk. Dr. Friss Ármin–Mandl Bernát–Kovács Ferenc–Grünvald Fülöp–Scheiber Sándor. Bp. 1903–1980. Pl. MZsO V/1. 277. és 310. sz.

29 „azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy Szerencsésre a legválságosabb időben ruházták a kincstartói tisztet. Tagadhatatlan, hogy a parasztlázadás leverése után, midőn az ország gazdasági élete megbénult, jövedelmi forrása leapadt, még a legbecsületesebb kezelés sem tudott volna annyi pénzt előteremteni, mint amennyit a fenyegető török veszedelem idején az ország szükségére megkívánt.” *Dr. Büchler S.*: A zsidók története Budapesten i. m. 70.

30 „Magyarország pénzügyi terén kifejtett működésének tanúi, köztük Werbőczy István, az akkori közönségnek visszataszító színben mutatták be Szerencsés Imre képét, mely így, változatlanul rútan, maradt fenn az utókorra. Ezzel szemben a zsidó források, Lévi Eljáhu konstantinápolyi és Katzenellenbogen Mérir páduai rabbi döntvényei, Budáról érkezett információ alapján a megleleklő, áldozatkész, a részvételre, megbocsátásra rászolgáló embert festették meg Szerencsés Imrében, aki, szerintük, örökölt vallásához húzott, noha ezt nyilvánosan megtagadta. Kétségtelen, hogy akik átkot szórtak feléje a rákosi országgyűlésen, torzították, a zsidó tudósítás pedig retusálta vonásait.” *Büchler S.*: Szerencsés Imre származása i. m. 406.

ostromakor – úgymond hanyagságból és rosszakaratból „csak a maga hasznát számolta, és nem az időt” – a felmentéshez szükséges pénzt és hadi szereket későn indította útnak.³¹

Felrötták neki, hogy ő tanácsolta II. Lajosnak, hogy az udvar hatalmas adóságai és a török elleni katonai kiadások fedezésére rossz, a névérték alig felét érő pénzt veressen, de mivel ebbe az országgyűlés (Buda, 1521. november) is bizonyos kikötésekkel beleegyezett, a végső felelősség nem az övé volt, jóllehet ő is részt vett a terv megvalósításában. „Mentségére” szolgáljon, hogy a továbbiakban is számos alkalommal neki kellett állnia a nyakló nélkül költekező ifjú királyi pár, Lajos és Mária királyné számláit. Pénzügyi és főként „pénzcsináló” tehetsége révén Szerencsés befolyása még tovább nőtt, de az 1524. szeptember 8-ára összehívott országgyűlésben (Pest), amikor az udvari párttal nyíltan szembekeverült a folyvást erősödő Szapolyai-párt, a rendek – többek közt személyes ellenfelének, az egyébként is ádázul zsidóellenes Werbőczy István királyi személynek az úgynevezett „félzsidó” elleni demagóg támadása következtében – már a hűtlen pénzkezeléssel és pénzrontással vádolt Fortunatus alkincstárnoki állásától való elmozdítását követelték.

A következő évi országgyűlésben pedig, 1525 májusában a Rákos mezején, a rossz pénz s az országos ínség miatt elsősorban őt tették felelőssé, a jelenlegi bajok forrásának (*origo malorum praesentium*) nevezték, s II. Lajostól, aki kedvelte Fortunatust, a gonosztevő elégettetését követelték. Fortunatus, akinek a királyi udvar kegyét élvezve mindig sikerült magát kivonnia a törvényes felelőségre vonás alól, hiába iparkodott ez alkalommal a könnyedén forgó, a hasznot és élvezeteket előteremtő mobiltőke (modern szóhasználattal: „karvalytőke”) elleni gyűlöletet a hozzá hasonlóan ugyancsak külföldről jött, de keresztény Fugerekre áthárítani. A király kénytelen volt a vizsgálat megindítása céljából, igaz, csak a látszat kedvéért – az izgatott köznemesség lecsillapítására – rövid időre a budai Csonka toronyba záratni, ahonnan azonban Báthory nádor közbenjárása folytán már két hét fogság után (1525. május 20–június 5.) – nagy pénzáldozat fejében – kiszabadult.

A hírre, hogy udvari emberek kíséretében hazatérhetett, még aznap este zavargás tört ki Budán. Szerencsés a szabadulás örömeire éppen otthon mulatott a barátaival, amikor az éppen feloszlott országgyűlésen részt vett nemeseknek a zsidók folytonos emlegetése által³² felbőszített szolgálói, hajdúk, huszárok, s a vá-

31 Ennek persze – ha a vád csakugyan rá háramlik – nem annyira a hanyagság, mint inkább a kincstár krónikus üressége lehetett az oka.

32 „a nép a gyűlölt Szerencsést, kit a zsidók, kitérése után is, hitsorsosuknak tekintettek, egyre csak zsidónak mondotta. Szapolyaiék, kik benne az udvari párt hívét üldözték, szándékosan szintén csak zsidónak szidalmazták és a felbőszült nemesség, valahányszor ellene kikelt, mindannyiszor, mint félzsidóról, vagy éppen, mint zsidóról beszélt róla, sőt az országgyűlésen nyíltan azzal is vádolta, hogy keresztelése dacára alattomban még mindig zsidó. [...] Nem csoda tehát, hogy a vérszemet kapott rabló tömeg a zsidó Szerencsés házának felprédálása után a többi zsidók fosztogatásához is hozzáfogott”. *Dr. Kohn S.*: i. m. 280–281.

rosi csőcselék rátámadt Szerencsésnek a zsidónegyeden kívül álló, a királyi palotához közeli Szent György téren lévő, a Duna felé néző várfal mellett álló házára. Neki és a tivornyázás közben meglepett vendégeinek sikerült ugyan – a hátsó ablakokon keresztül a közeli várfalról a várárokba leereszkedve – elmenekülnie, de a gyülevész nép rövid idő alatt kifosztotta az épületet, „mely teli volt véghetetlen gazdagsággal: ékszerekkel, aranyhímzésű szövetekkel, bársonnyal, selyemmel, posztóval, pénzzel, különféle egyéb házi eszközzel, lovakkal és sok szerémi borral”. Roppant kincset, – a kortársak szerint – egyebek közt hatvanezer régi, tehát még jó minőségű aranyforintot raboltak el. A fosztogatás és dúlás tovább folyt még másnap is, s harmadnap átcsapott a Zsidó utcába; pogrommá fajult, és a dúló és fosztogató tömeget egész napos harcban csak a késve bevetett fegyveres erő tudta megfékezni.

Szerencsés befolyása röviddel szabadulása után még nagyobb lett, mint korábban volt. A fosztogatók 1525 júniusában kiűritették Szerencsés házáat, de azért maradt annyija, hogy 1526 tavaszán és nyarán nagy összeget kölcsönözhetett a királynak a török elleni háborúra. Mivel a háromnapos zendülés alkalmával látta az udvari párt tehetetlenségét, ez, mint védurát, Szalkai érseket, sőt magát a királynét is, őt ugyancsak arra indította, hogy Szapolyaihoz közeledjen, és vele tartson Báthory nádor és párthívei ellen. Werbőczinek bemutatott egy pénzügyi tervezetet, amely szerint új, gazdag jövedelemforrások feltárással hathatósan lehetne segíteni az üres kincstár bajain. Tervét a Fuggerek magyarországi rézbányáira építette. Az alig egy hónappal háza kifosztása után, 1525. július elején tartott hatvani országgyűlésen a Szapolyai-pártiak már nem is beszéltek Fortunatus ellen, sőt a Fuggerektől elvett rézbányákat kezelésre – éppen Werbőczi javaslatára s Szalkai támogatásával – Szerencsés kezébe adták. Az ily módon befolyó jövedelmek megszilárdították helyzetét.

Az 1526-ban tartott rákosi országgyűlésen ismét kiváló szerep jutott neki. Május 6-án a királyi pár megbízásából és „az ország bonyodalmaiban el nem igazodó” rendek kérelmére Fortunatus mutatta be a királyi jövedelmek jegyzékét, s szerencsés és ravasz fordulattal elárulta a Fuggerek és más ellenlábás, udvari párti országnagyok sötét pénzügyi üzemeit. A királynak, akinek továbbra is élvezte bizalmát – s akitől kölcsönei törlesztéséül már korábbról a budai harmincadvámot (*tricesima*) bírta – 1526. július 20-án (utolsó ismert pénzügyleteként) 10 000 aranyat kölcsönzött a már Péterváradnál álló török elleni hadsereg felszerelésére és egyéb költségeire. Ennek fejében zálogul kapta a pozsonyi és a hozzá tartozó többi harmincadot is. Néhány héttel később, épp a mohácsi csata körüli napokban hunyt el Budán, halálának közelebbi időpontja nem ismeretes.

Halálos ágyán – a későbbi responsum szerint – számos zsidó előtt, sírás és könyörgő imák közepette – a megtérés (*tsuvá*) hagyományos szertartása szerint – visszatért a zsidó vallás kebelébe, melyhez kényszer folytán történt kitérése után is mindig ragaszkodott. Mint R. Élijáhu ben Binjámin há-Lévinek az alábbiakban közölt responsumából kitűnik, a budai zsidók ellen emelt vérvádat meghíúsította. Volt hitsorsosainak Prágából szándékolt kiűzetését megakadályozta. A megvádolt, üldözött zsidókért mindig közbenjárt; elszegényedett budai zsi-

dóknak minden pénteken, mint a szombat előestéjén, alamizsnát osztogatott és befolyását az udvarnál s az országnagyoknál arra használta fel, hogy gyakran nagy pénzáldozatok árán, a zsidók bajain még Magyarországon kívül is segítsen, és a veszélyeket elhárítsa.

Szerencsés Imrének a zsidóságban megmaradt fiai Mohács után elkerültek Budáról. A fiúk utódaiból – akik a 16. században a Zaksz (Sachs) családnevet vették fel; a nevet a „Szeneor szent magja” jelző (*Zerá Kádós Szeneor*) rövidítéseként magyarázzák – idővel Német- és Lengyelországba, valamint Litvániába is jutott.³³ Özvegye 1526 után Bécsben újra férjhez ment a pozsonyi Khle (Klee) Mártonhoz, de ezt a férjét csalásaiért már az esküvői lakomán letartóztatták és néhány év múlva megölték Pozsonyban. Második férje halála után az asszony nagy szegénységben élt Bécsben és vízkórban halt meg.³⁴

Amilyen tűzijátékszerűen pompázatosan ívelt fel pályája, oly hamar el is enyészett – a középkori magyar állam bukásával szinte egy időben – Szerencsés efemer dicsősége. Igaz, nevével még néhány évtizedig két különböző forrásanyagban, dokumentumcsoportban is találkozhatunk. Az egyikben Fortunatus zsidó és keresztény családjai további sorsára találunk néhány adatot, a másik pedig egy, a Szerencsés hitehagyása miatt felmerülő rituális üggyel foglalkozik.³⁵ Az utóbbinak köszönhető, hogy autentikus kútfőkből ismerjük (ha csak részlegesen is) Slómó Szeneornak a zsidók érdekében kifejtett tevékenységét.

Szerencsés státusa körül ugyanis még életében vita támadt a budai közösségben. A kérdés az volt, hogy két fiát (Ávráhám és Efrájim), akik megmaradtak a zsidó gettóban, az askenázi hagyománynak megfelelően a zsinagógában nem hitehagyott apjuk nevével szólították Tóra-olvasáshoz, hanem ahogyan a kitértek gyermekeit szokták: nagyapjuk nevével. A fiúk szégyenükben ebbe nem akartak beletörődni, mivel nagyapjuk (és apjuk!) neve közismert volt, s egy idő után inkább nem járultak a Tóra elé. Végül – még Szerencsés életében – minden valószínűség szerint az akkori budai rabbi, Náftáli ben Jichák há-Kohén Hirc (Herz vagy Hirsch) kezdeményezte Szerencsés Imre fiainak rituális rehabilitálását. Megengedte, hogy a 2 fiút ben Slómó névvel illessék. Mivel ez a (napjainkra elveszett) döntése³⁶ a budai község több tagjának ellenkezését váltotta ki, a kérdésről szokott módon kikérték más rabbik véleményét is.

A prágai születésű híres padovai askenázi rabbi (1525-től), Méir ben Jichák Katzenellenbogen³⁷ (Máhárám Pádua) (1473–1565), egyébként R. Náftáli unokatestvére, azt írta döntvénytárának 87. responsumában,³⁸ hogy a zsinagógában

33 Dr. Büchler S.: A zsidók története Budapesten i. m. 73.

34 Raphael Patai: The Jews of Hungary. History, Culture, Psychology. Detroit, 1996. 144.

35 A korszakra általánosan is jellemző, hogy a zsidó kútfők elsődlegesen rituális kérdésekkel foglalkoznak, míg a szűkebben vett történelmi adatok a külső, „világi” forrásokban találhatók.

36 Említése Máhárám Páduánál és Móse Isszerlésznél.

37 Személye azt jelzi, hogy Etil Szeneor (Snéur) fiai Budán az askenázi gyülekezet tagjai lehettek.

38 Már Lőw Lipót felismerte (A magyar nemzetiség és a zsidók. In: *Uő: Történelmi és vallástudományi értekezések*. Szeged, 1861. 17.; *Uő: Hungarica*. Ben-Chananja 1861. 429.), hogy a két neves tudós, R. Méir Katzenellenbogen és R. Élijáhu ha-Lévi (ld. a továbbiakban) resposu-

a királyra és az ország főrendjeire is szoktak imát mondani, akik nem zsidók, s ha az ő nevüket ki lehet ejteni, még inkább megérdemli ezt Slómó úr, aki – mint cselekedetei elárulják gondolatát, megtért, istenfélővé lett, népe jólétén munkálkodik, testével és pénzével egyaránt jóakarója rokonnak s távolállónak, s azoknak, akik egyenesek szívükben.

Mint ismeretes, a mohácsi csata után átmenetileg a győztes Szulejmán Buda várát is elfoglalta és – török szokás szerint – a meghódított város zsidóit áttelepítette birodalmába. Közöttük lehetett (immár Szerencsés halála után) Slómó Szeneor egyik fia, Efrájim is, aki minden bizonnyal az Oszmán Birodalom valamelyik magyarországi eredetű (askenáz) zsidó községének tagja lett. Valószínűleg a törökök által elhurcolt budai zsidók körében újból felvetődött a Tórához való felhívás problémája. Érdeemes részletesebben idézni a döntésre felkért³⁹ R. Élijáhu ben Binjámin ha-Lévi (15. század vége–16. század közepe; 1525 után Isztambul romanióta szent községének rabbija) 1526–1527 körül keletkezett responsumát,⁴⁰ mert ez a Szerencsésre vonatkozó legrészletesebb „belső” forrásunk:

„Meggérdeztetek az ügyével kapcsolatban egy zsidónak, aki Budun városában lakott, és a neve Szeneor, a tiszteletre méltó Efrajim úr fia, akit egy keresztény nő miatt elfogtak, és a keresztények arra kényszerítették, hogy elhagyja a vallását. Ez a Szeneor nagy ember lett a keresztények között, és közel került a királyi hatalomhoz. Amikor a keresztények között volt, személyesen és a pénze révén számtalan jót tett Izráellel. Sok lelket és községet megmentett Izráelből, ahogyan ezt alább részben kifejttem. Mígnem a keresztények megvádolták azzal, hogy még mindig zsidó, és meg akarták égetni, és elfogták, és máglyára ítélték. De sok pénzzel és az Örökkévaló könyörülete által megmenekült a kezükből. És miután kiszabadult a börtönből, ismét sok jót cselekedett Izráellel személyesen és a pénze révén, sőt, még többet, mint annak előtte, egészen a halála napjáig.

Nos, elmondok tettei közül egyet, tud róla Budun egésze – őrizze őt Sziklája és szabadítója –, hogy támadt rá egy rágalmozó, aki azt hazudta, hogy a zsidók megölték egy keresztény gyermeket, és a vérét elrejtették. És megtudta az említett Szeneor a dolgot, és addig fáradozott a királynál és a főembereknél, amíg át nem adták neki a rágalmozót [nyilván egy kitért zsidót], ő pedig a község kezére adta [az illetőt], és megfojtották. Mindazt a vagyont, amit erre fordított, a saját zsebéből vette.

---

maiban megnevezett Etil Szeneor (a teljes héber nevét a responsumok szerzői nem használják, nyilván azért, mert kitérés után Szerencsést már nem lehetett zsidónak tekinteni) azonos a magyar történeti forrásokban Szerencsés/Fortunatus néven szereplő személlyel. Ez a nézet azóta a történetírásban általánosan elfogadásra talált.

39 R. Élijáhút nemcsak a Konstantinápolyban élő zsidók kérdezhették Szerencsésről, de a zsidó világ egysége jeleként akár Kismartonból is, ahol akkor Fortunatus másik fia, Áváránhám tartózkodott családjával. Scheiber S.: A Szerencsés Imre-irodalomhoz i. m. 296.

40 Élijáhu ben Binjámin ha-Lévi: A kitért Szerencsés Imre esete. 1526. k. In: S. J. Spitzer–Komoróczy G.: i. m. 311–314.

Ez után az eset után a tudósok és minden község minden gyülekezeti házában kihirdették, hogy azt, aki őt Izráel számára hitehagyottnak tartja, azt az előjáróság személye és vagyona tekintetében megbünteti.

Ezután [Szeneor] nagy szabadulást hozott Izráel számára. Volt ugyanis Pihem [Csehország] királyságában egy [zsidó] község, Prág[a] – ez is az Ungarból való király fennhatósága alá tartozott, ahol még sokkal több zsidó élt, mint Budunban; megharagudtak rájuk, és ki akarták űzni őket [1516 körül], de ő személyével és vagyonával addig fáradozott, mígnem az Isten segítségével megszüntette az üldözést.

Egy másik alkalommal meg az történt, hogy elfogtak egy zsidó asszonyt és máglyahalálra ítélték, de megmentette őt is. És megmentett a felakasztástól egy fiút is, akit lopás miatt fogtak el. És halála napjáig minden szombat [elő]estéjén adakozott Izráel szegényei számára.

Továbbá, volt az idegenek földjén [Itáliában] egy gonosz, aki fogta kiskorú fiát és leányát, és elment velük Auszterreich [Ausztria] országába, ott kitért, a fiát és leányát is átengedte bálványimádásra [megkereszteltette]. És ezután a gonosz – töröljék el a nevét és emlékét – meghalt, Szeneor pedig a gyermekeiért küldött, és visszatérítette őket az Istenhez, és erre majdnem kétszáz aranyforintot költött.

És sok [más] ehhez hasonlót tett: kevés a hely, hogy mindről megemlékezünk. Halála óráján néhány zsidó előtt sírva és könnyörögvé beismerte vétkeit, bűnvallomást tett, majd meghalt.

A kérdés az, hogy fiait lehet-e az apjuk nevével felhívni a Tórához. Az askenáziknál ennek ez a szokása: »Álljon fel ez és ez, ennek és ennek az úrnak a fia.«

Válasz.

Szerény tudásom szerint ez az ember megérdemli, hogy fiait az ő nevével hívják fel a Tórához.”

A történethez tartozik, hogy a Szerencsés fiúk számára kedvező *háláchikus* döntést valamivel később az askenáz zsidóságban mindmáig feltétlen tekintéllyel bíró Móse Isszerlész (Remá')⁴¹ krakkói rabbi is jóváhagyta. Ő már nem ismerhette Szerencsést, nem ismerte fiait sem. Irodalmi úton értesült róla a Máhárám Pádua fentebb idézett responsumából, s bár – mint írja – a forrásokból más következtetésre jutna, nem akart szembeszállni rokona, a nagy rabbinikus tekintély döntésével: „Ha ő már engedélyezte a dolgot, ki jöhet a király után?”

Ami a Szerencsés utódaira vonatkozó dokumentumokat illeti, egy 1526. július 11-i (Bécs) keltezésű oklevélből arról értesülünk, hogy Fortunatus egyik fiának, Ávráhám Szeneornak feleségével és gyermekeivel egyetemben – Mária királyné kérésére és közbenjárására – I. (Habsburg) Ferdinánd főherceg letelepedési engedélyt adott⁴² Kismartonban (Eisenstadt). Az oklevél a kedvez-

41 *Móse ben Jiszráél Isszerlész: Se' élot u-Tsvot ReMÁ'*. 41. döntvény. Krakkó, 1639/1640. Modern kritikai kiadása: *Áser Ziv: Se'elot u-Tsvot há-Remá' le-Rabbenu Móse Isszerlész Zál*. Jeruzsálem, 1970.

42 MZsO V/1. 325. sz.

ményezett apjának nevét, mint a korabeli nem zsidó források általában az Emerich Zerenses von Ofen⁴³ formában adja meg. Ugyancsak Ferdinánd, immár magyar (ellen)királyként 1528. február 26-án Olasz Dávid és a zsidóságból kitért Szerencsés Imre Ávrám névű fiának (*David Itali; Abraham, filii Emerici Zerences, quondam ex iudeo baptisati*) a budai Zsidó utcában levő házait Fychor Jánosnak, Thurzó Elek familiárisának adományozza,⁴⁴ míg 1530 körül János király Szerencsés Olasz utcai hajdani házát csere címén Podmaniczky Jánosnak engedte át.⁴⁵ Fortunatus többi tulajdonáról az örökösök vitáztak. Tudjuk, hogy 1530 körül Haller János beperelte Szerencsés Imre özvegyét, Holdin (Held) Annát, hogy örökrészt kapjon, mert Szerencsés adoptálta őt; s az akkor neki ígért járandóságot mind ez ideig nem kapta meg, de igényt tart rá.⁴⁶ A per kimenetele nem ismert. Held Anna is harcba szállt néhai férje vagyonaért: új házastársát, Martin Khleet bízta meg, hogy békésen, vagy ha nem megy, peres úton szerezzen érvényt neki, illetve György fiának Szerencsés vagyonára támasztott igényének.⁴⁷ Ennek a megbízásnak sem tudjuk a végkimenetelét, csak annyi ismeretes, hogy 1530. szeptember 29-én Ferdinánd meghagyja Buda város vezetésének, hogy szolgál-tasson igazságot Szerencsés Imre özvegyének és gyermekének Pook Jánossal szemben, akinek Mária özvegy királyné eladományozta Szerencsés budai házát.⁴⁸ Szerencsés Kismartonba költözött, zsidónak megmaradt fiáról is van későbbi adatunk: „’Abraham Jud des Emerichen sun’, kit I. Ferdinánd 1532. június 7-én Prágából a boroszlói várkapitány s a tanácsnak védelmébe és pártfogásába ajánl, mint olyat, ki kereskedés és egyéb szükségletei miatt akar városukba utazni, nem más, mint Szerencsés Imre fia. Lehetséges, hogy Ábrahám később Oelsben telepedett meg.”⁴⁹ A közvetlen hozzátartozókra vonatkozó utolsó híradás másfél évtizeddel későbből származik. Elszegényedett keresztény felesége, Holdin Anna – akinek még a rokonairól is Fortunatus gondoskodott bőkezűen, s aki fénykorában „Budán mint egy fejedelmi asszony, drága öltözékben szokott volt járni” – végrendelete 1544. november 19-én kelt Bécsben. A testamentumban⁵⁰ említést nyernek az asszony elhalt férjei: Imrich Szerencsés és Martinus Klee.

GYÖRGY HARASZTI THE “REAL” FORTUNATUS

The article examines the career of Imre Szerencsés (*Fortunatus*) (c. 1460–July 1526), medieval Hungary’s most famous apostate, who served as financial advisor to the royal house and as vice-treasurer. The analysis is based on Hungarian sources as well as the

43 Ez az okirati forma is mutatja, hogy a Szerencsés nevet családnévként használták.

44 MZsO I. 319. sz.

45 MZsO V/1. 354. sz.

46 MZsO IX. 97–98. sz.

47 MZsO IV. 86–87. sz.

48 MZsO IV. 88. sz.

49 Dr. Büchler S.: A zsidók története Budapesten i. m. 72.

50 MZsO XII. 11/2. sz.

lesser known Hebrew texts. Szerencsés is a link figure between the powerful Jews of medieval Hispania, who were influential in the royal courts, and the Court Jews of Central Europe of the early modern era.

The exact time and place of Szerencsés's birth are unknown. His original name was Solomon Seneor ben Ephraim. Recent research has indicated that he came from Spain and was the brother or nephew of a Jewish leader in Spain before the expulsion. Based on autographical entries in the Hebrew codex fragment of his library, he was a cultivated man. He must have come to Hungary by way of Portugal or Italy. In the first decade of the sixteenth century, he was already an influential merchant and money-lender in Buda. Although a married man, he had a relationship with a Christian woman. When this became known, in order to avoid the death penalty, he converted to Christianity (some time between 1505 and 1510). He left his wife and children, who remained Jews, in the ghetto and remarried. This second marriage partner seems to have been his earlier lover, a German patrician from Kolozsvár called Anna Held. Many believe that Szerencsés secretly remained faithful to Judaism, because on numerous occasions he exercised his influence on behalf of the Jews of Buda, Prague and Vienna (bloodlibel, expulsion, charity). The contradictory manner in which he was viewed is demonstrated by the fact that, according to the detailed provisions of the rabbis of Buda, Padua and Constantinople, the sons from his first marriage, Abraham and Ephraim, were called to the Torah by their father's name rather than by their grandfather's name – the custom in cases of apostasy. Through his loans and by means of his skill in chamber matters, Fortunatus soon gained the respect of King Wladislaw, King Louis II and Mary of Habsburg, the queen of Hungary. As a servant of the royal couple and as the advisor to, but also minion of, the chancellor, László Szalkai – who later became archbishop of Gran/Hungary, Fortunatus became lessee of mines in Upper Hungary and of the Buda customs, royal advisor, supervisor of the frontier estates, and counsellor of the royal couple. Around 1520, he became vice-treasurer. On account of his wealth and growing influence, as well as negligence and his suggestion that the national currency be devalued, he was heavily criticized by supporters of the “national party” led by János (John) Szapolyai and István (Stephan) Werbőczy. After the Hungarian defeat at Belgrade in 1521, he was accused of having delayed sending money and arms for the defence of the fortress. At the Pest diet of September 1524, attempts were made to remove the “half-Jew” – who was accused of financial misappropriation and of undermining the currency – from his post as vice-treasurer. At the diet of May 1525, the deteriorating economic and financial situation led some to demand he be burned at the stake. The king was forced to imprison Szerencsés in order to restore calm among the nobles but two weeks later he released him in return for a substantial sum. In reaction, an urban mob laid waste to the Buda ghetto and looted Szerencsés's mansion (June 1525). Szerencsés managed to escape only by descending the castle wall. In the aftermath of the rioting and having recognised the royal party's inability to act, Szerencsés drew closer to the “national party”. He won their confidence by demonstrating his skills and by making promises. On 20 July 1526, in what appears to have been his ultimate financial transaction, he lent a large sum of money to the king for use in the struggle against the Turks, receiving in return further royal donations. Several weeks later, at about the time of the defeat at Mohács, which saw the demise of the medieval Hungarian state, Szerencsés died in Buda. The final part of the article examines, based on the sources, the fate of Szerencsés's widow and his children from both marriages.